

**TÜRK EDEBİYATINDA GÜLİSTÂN ŞERHLERİ VE MAHMUD TÂÎ BİN
MUHAMMED'İN (v.1268/1851) ŞERH-İ GÜLİSTÂN'I**

Arzu YURDİGÜL¹

ÖZET

Klasik Türk edebiyatı denilen dönem 13. yüzyıl sonlarından, 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar geçen süreci kapsar. Osmanlı Devleti saltanatına denk düşen bu dönemde, klasik Türk edebiyatının ilerleme alanı, devletin sınırlarının ulaştığı yerler ile paralellik gösterir. Yeni kültür ve medeniyetlerle tanışma süreci edebiyatımızda tercüme ve şerh geleneğini doğurmuştur. Özellikle şerh geleneği sayesinde, yazıldığı döneme damgasını vuran ya da evrensel nitelikler taşıyan eserler, insanların anlayışına ve istifadesine sunulmuştur. Bu eserlerden biri de Sa'dî-i Şîrâzî'nin *Gülistân*'ı olup, 16. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar şerhleri yapılagelmiştir. Bu çalışmamızda Türk edebiyatında yapılmış olan *Gülistân* şerhleri listelenecek ve içerlerinden Mahmud Tâî bin Muhammed'in tespit edilebilen hayatî bilgileri ve eseri *Şerh-i Gülistân* genel hatlarıyla tanıtılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Sa'dî, Mahmud Tâî, *Gülistân*, Şerh, Türk edebiyatı

**GULISTAN SHARSH IN TURKISH LITERATURE AND MAHMUD TAI BIN
MUHAMMED'S SHARHS GULISTAN**

ABSTRACT

What is called Classical Turkish Literature is between the end of 13th century and the second half of 19th century. In this period which timely corresponds the reign of Ottoman Empire progress can be made according to the boundaries of the states. The phase of acquainting between new cultures and civilizations leads to the tradition of translation and sharh. Especially thanks to the tradition of sharh the literary works which are either remarkable works can be presented or made available to human beings. Sadi Sirazi's *Gulistan* is one of those works it's sharhs was made from 16th to 19th century. In this study, the sharhs of Gulistan is listed and some confirmed information about his life and his work *Sharh of Gulistan* (The Commentary of Gulistan) is presented in general terms.

Key Words: Saadi, Mahmud Tai, *Gulistan*, Sharh, Turkish Literature

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, Türk İslam Edebiyatı, arzuicoz2604@gmail.com.

GİRİŞ

Sâ ‘dî-i Şîrâzî

XIII. yüzyıl İran Edebiyatı müelliflerinden olan Sa‘dî, Fars dilini kullanmadaki ustalığı ve başarısıyla kendi döneminde haklı bir şöhret kazanmış, Doğu ve Batı edebiyatlarını etkilemeyi başarmıştır. Rivayete dayalı bilgilere göre H. 1184’te Şîraz’da doğmuş, yüz yıldan fazla yaşamış, hayatının üçte birini ilim tahsili ile, üçte birini seyahatle geçirmiş, kalanını da ibadete hasretmiştir. Sa‘dî’nin 1212-1219 tarihleri arasında doğduğu sanılmaktadır (İlaydın, 2001:IV).

Küçük yaşta babasını kaybeden Sa‘dî tahsil hayatına Şîraz’da başlamış, daha sonra, o devrin en parlak eğitim-öğretim müessesesi olan Nizamiye Medresesinde devam etmiştir (Çiçekler, 2008:405). Burada devrin tanınmış simalarıyla tanıştığı ve onlardan istifade ettiği rivayet edilmektedir (İlaydın, 2001:IV). Yaşadığı bölgenin Moğol istilasına maruz kalmasıyla Sa‘dî’nin birçok yere seyahat ettiği, buralardaki hocalardan eğitim aldığı çeşitli kaynaklarda mevcuttur (Canpolat, 2006:5). Uzun yıllar boyunca farklı yerler gezmiş, farklı kültür ve medeniyetlerle tanışmış olan şair, bu gözlemlerini ustaca kullandığı fars diliyle birleştirerek manzum ve mensur yirmiden fazla eser kaleme almıştır. Ömrünün son yıllarını Şîraz’ın kuzeybatısında geçiren Sa‘dî’nin ölümüne dair kaynaklarda farklı tarihler verilmişse de son araştırmalar neticesinde 27 Zilhicce 691’de (9 Aralık 1292) öldüğü belirlenmiştir (Çiçekler, 2008:406).

Sa‘dî’nin nesri ve şiiri oldukça sadedir. Nesri tatlı, çekici, gönül alıcı, öğretici ve eğlendiricidir. Bu sadelik ve akıcılık içinde şair, istediği her çeşit sanatı ustalıkla kullanmıştır. Dildeki sadeliği ve lafzî sanatları kullanmaktaki ustalığı eserlerinin gönül alıcı yönünü teşkil etmektedir. Sa‘dî nesirde şiir ahengini yansıtırken, şiirde de mükemmellik noktasına ulaşmıştır (Zebîhullah,1371:1217).

Çağdaşı şairlerin aksine şiirlerinde bilinen ve kullanımı yaygın olan kelimelere yer vermiş, Türkçe kelimeler de kullanmıştır. Şiirleri akıcıdır. Daha çok âşıkane konulara değindiği gazel nazım şekli onunla mükemmelliğe ulaşmıştır. Manzum ve mensur eserlerinde yaygın olarak atasözlerine yer vermiş, toplumun hislerine tercüman olan özlü sözler söylemiştir. Manzum ve mensur eserleri “Külliyât” ta toplanmış ve birçok kez yayınlanmıştır (Çiçekler, 2008:406).

Manzum eserleri: Bostân, mersiyeler, gazeller, Arapça ve Farsça kasidelerdir.

Mensur eserleri: Gülistân, Takrîr-i Dîbâce, Nasîhatü’l-mülûk, Risâle-i ‘Akl-u ‘İşk, Risâle-i Enkiyânû, Mecâlis-i Pencgâne, Risâle-i Selâse.

Sa‘dî’nin eserlerine olan ilgi daha yaşadığı dönemde İran sınırlarını aşmış ve vefatından sonra da hızla yayılmaya devam etmiştir. İbn Battûta Seyâhatnâmesinde Çin taraflarına yapmış olduğu seyahatler sırasında Çinli gemicilerin Sa‘dî’nin şiirlerini okuduklarını söyler (Sâmî, 1346:2). Beraber seyahat ettiği bir Çin Emiri’nin oğlunun Farsça şiirlere özel bir ilgi duyduğunu ve gemideki hânendelere emir vererek defalarca Sa‘dî’nin bir gazelini okuttuğunu belirtir. İbn Battûta’nın bu rivayetleri Sa‘dî’nin şöhretinin sadece İran’a yakın ülkelerle sınırlı kalmadığını, Büyük Okyanus kıyıları ve Çin’in en uzak bölgelerine kadar yayıldığını gösterir (Sâmî, 1346:2).

Sa‘dî’nin eserlerinin bu kadar meşhur olmasının nedenlerinin başında kendi tabiatındaki zevk-i selîm ile islam kültürünün zenginliğinden; özellikle Kur’an-ı Kerimden istifade etmiş olması ve dünyanın en uzak bölgelerine yapmış olduğu seyâhatlerden elde ettiği tecrübelerin eserlerine yansması gelir (Sadru’l-Huffâz, 1385:154). İkinci neden; eserlerinde ahlaki, eğitici (terbiyevî) ve sosyal konuların ön planda olmasıdır. Sa‘dî kendi döneminde

aynı tarzda eser yazan diğer yazarlar arasında eğitici ve ahlaki konulara daha fazla özen göstermiş ve bu özeni padişahları medhinde dahi korumuştur (Sadru'l-Huffâz, 1385:153). Bu bağlamda Sa'dî'nin iki önemli eseri *Bostân* ve *Gülistân*'ın "*Nâme-i Ahlâk*" olarak isimlendirilmelerinin nedeni ahlaki ve eğitici özellikleri oldukça fazla barındırmalarındandır (Sadru'l-Huffâz, 1385:154). Charles François Defrémery (1822-1883)'nin *Gülistân*'ı Fransızcaya tercüme etme nedeni yukarıdaki bilgilerin doğruluğunu kanıtlar mahiyettedir. Defrémery *Gülistân* tercümesinin mukaddimesinde, onu *Gülistân*'ı tercüme etmeye iten sebebin Sa'dî'nin etkileyici, fasih ve tatlı üslubu yanında onun insani, ahlaki ve eğitici meseleler üzerindeki sözleri olduğunu söyler (Sadru'l-Huffâz, 1385:154).

Sa'dî eserlerinde her kesimden insana hitap ederek insanlara daha iyiye, daha doğruya ulaşmanın yollarını öğretir. Ona göre insan; Allah'ın yeryüzündeki temsilcisi, en şerefli, en mükemmel ve en saygıdeğer varlıktır. Bu sebeple bu kutsal varlığın eğitilmesinin de kutsal olduğunu düşünerek, onun ahlaki faziletler kazanması, takva çerçevesinde yaşaması için toplumun her kesimine hitap etmeyi amaçlamıştır. Bu amacı doğrultusunda eserlerinin üslubunun sade, yalın, anlaşılır bir biçimde olmasına dikkat etmiştir. Düşüncelerini latife, hikâye, atasözleri ve şiirlerle dile getirir (Canpolat, 2006:8). İsmail Hakkı Bursevî eğitimi, zihnin lezzetleri tatması olarak görür ve ona göre eğitim, edebi eserler yoluyla en iyi şekilde yapılır (Duru, 2007:125). İsmail Hakkı Bursevî'nin bu düşüncesi tasavvuf klasiklerinin neden hikâye ve şiir tarzında yazıldıklarını da açıklar mahiyettedir. Bu bağlamda Sa'dî'nin iletmek istediği mesajları, düşünceleri, bilgileri; hikâye, şiir ve atasözü gibi edebi yolla vermesi onun başta *Bostân* ve *Gülistân* olmak üzere eserlerinin zevkle defalarca okunmasını, kolay ezberlenerek dilden dile aktarılmasını ve böylece hem öğretilerinin hem de eserlerinin kalıcı olmasını sağladığı düşünülebilir.

Bostân ve *Gülistân* Sa'dî'nin en önemli iki eseridir. Ancak Sa'dî'nin ismini dünyaya duyuran *Gülistân* adlı eseri olmuştur.

Gülistân

Dünya kütüphanelerinde binlerce yazma nüshası bulunmaktadır (Yazıcı, 1996:240). Sa'dî, *Gülistân*'ı 1258 yılında döneminin Salgurlu Hânedanından Ebû Bekir b. Sa'd b. Zengî adına kaleme almıştır. Eser, makâm² türündendir; münâcât, na't ve sebab-i telif'in bulunduğu bir dîbâce ve sekiz bölümden oluşur.

Dîbâce;

Sa'dî dîbâcesinde büyüklerin hoş görüşüne sığınarak eserinde; nadir sözler, meseller, şiirler, hikâyeler ve eski padişahların hayat hikayelerinden bir kaç kelimeyi özet olarak bu kitapta topladığını (Rehber, 1997:41), kitabın tertibi ve bâbların düzenlenmesinde okuyucunun sıkılmaması için sözü kısa kesmenin uygun görüldüğünü ve Abese³ süresine iktibasta bulunarak iri ve sık ağaçlı bir bahçeye benzettiği eserinin aynı cennet gibi sekiz bâbdan meydana geldiğini belirtir (Rehber, 1997: 42). Son olarak amacını: "Bizim muradımız nasihat etmektir ve ettik, seni Allah'a havale ettik ve gittik." (Rehber, 1997:43) diye belirterek dîbâceyi bitirir.

Birinci bâb:

"Der-sîret-i pâdişâhân" başlığını taşımaktadır. Bu bölümde padişahların hâl ve hareketlerine dair 41 hikâye bulunmaktadır.

² **Makâm:** Hayalî bir kahramanın başından geçen olayların, hayalî bir hikâyeci tarafından dile getirildiği kısa hikâyeler serisinden (makâmât) meydana gelen edebi tür ve bu konuda yazılan eserlerin ortak adı. Bkz. Erol Ayyıldız, "Makâm", *DİA*, c.27, s. 417-419

³ "Gür bitkili bahçeler" Abese,80/30

İkinci bâb:

“Der-Ahlâk-ı Dervîşân”dır. Burada dervîşlerin ahlâkını anlatan, 50 hikâye mevcuttur.

Üçüncü bâb:

“Der-Fazîlet-i Kanâ’at”, kanaatin fazileti anlamına gelen bu başlık ise 30 hikâye ihtiva etmektedir.

Dördüncü bâb:

“Der-Fevâ’id-i Hâmûşî”. Suskunluğun faydalarının anlatıldığı 14 hikâyeden meydana gelmektedir.

Beşinci bâb:

“Der-’İşk u Cüvânî” yani Aşk ve Gençlik adını taşımaktadır. Burada da 21 hikâye mevcuttur.

Altıncı bâb:

“Der-Za’f u Pîrî”. Güçten kesilme ve yaşlılık ile ilgili 9 hikâye anlatılmaktadır.

Yedinci bâb:

“Der-Te’sîr-i Terbiyet”. Terbiyenin tesîri anlamına gelen bu bölüm 20 hikâyeden müteşekkildir.

Sekizinci bâb:

“Der-Âdâb-ı Sohbet”. Sohbet âdâbı, muâşeret kuralları ile ilgili mensur ve manzum vecizeler, öğütler vardır.

Gülistân, Sâ ‘dî’nin günlük hayatta karşılaşılabilecek olaylarla ilgili nasihatlarını tahkiyeli bir biçimde anlattığı 182 küçük hikâyeden oluşur. Mensur şekilde yazılan hikâyeleri takiben konuyu akışına uygun olarak manzum parçalar ilave edilmiştir. Bu parçalar arasında Farsça beyitler ve Arapça şiirler bulunmaktadır. Eserde bazen, Sâ ‘dî’nin seyâhatlerinden izlere rastlanır ve kendi başından geçen bir takım olaylar anlatılır. Bu hikâyeler Sâ ‘dî’nin kendi anlatımını güçlendirmek için kullandığı tahminen hayal ürünü tahkiyelerdir (Yılmaz, 2012:XXXIII).

I.TÜRK EDEBİYATINDA GÜLISTAN ŞERHLERİ

1. Şâhidî, (v. 1550) Gülistân Şerhi

Tezkirelerde bu eserin varlığına dair bilgiler mevcut olmakla beraber esere ulaşılamamıştır. Âmil Çelebioğlu, “*Kanûnî Sultân Süleymân Devri Türk Edebiyatı*” adlı eserinde Sâhidî’nin Gülşen-i Tevhid’i ve Farsça Gülistân şerhinin varlığından haber verir (Çelebioğlu, 1994:77). Ancak yapılan araştırmalar, Hacı Mahmud Efendi Bölümü numara 979’da Şerh-i Gülistân adıyla kaydedilmiş eserin Lâmi’î Çelebî’nin Serh-i Dîbâce-i Gülistân nüshalarından biri olduğunu, 5255’te kayıtlı eserin ise başka bir eser olduğunu Gülistân şerhinin bulunmadığını göstermiştir (Canpolat, 2006:15).

2. Lâmi’î Çelebi, (v. 1532) Şerh-i Dîbâce-i Gülistân:

Klasik şerh metodunda şerh edilecek metin, şerh metninin içinde bölümlere ve birimlere ayrılarak çalışılır. Lâmi’î de *Gülistân*’ında bu yolu izlemiştir. Lâmi’î’nin eseri kendinden sonraki müelliflerin eserlerinde değerlendirmeye alınırken, bu eserde başka şerhlerin ve şârihlerin ismi geçmez. Bu durumda ilk dîbâce şerhlerindedir diyebileceğimiz eserin, birden fazla nüshası bulunur (Canpolat, 2000:42-70).

3. Sûdî-i Bosnevî, (v. 1596), Şerh-i Gülistân

Gülistân şerhleri içinde en beğenilen ve klasik şerh metoduna en uygun eserdir. Kendinden sonra yapılan bütün Gülistân çalışmalarına kaynaklık etmiştir. Diğer şârihlerin iltifatına da reddiyelerine de maruz kalan eserin, beş adet eski harfli baskısı yapılmıştır (Yılmaz, 2008:17-18).

4. Hevâyî-i Bursevî, (v. 1608), Şerh-i Gülistân:

Çeşitli kaynaklarda ismine rastlanan bu eserin bilinen bir nüshası, kesin olmamakla birlikte Antalya Elmalı Kütüphanesi 50 numarada kayıtlıdır (Yılmaz, 2001:19). Hevâyî'nin *Gülistân*'ı detaylı bir biçimde şerh ettiği ve Şem'î ve Sürûfî'yi tenkit ettiği tespit edilmiştir.

5. Hüseyin-i Kefevî (v. 1603), Bostân-efrûz-ı Cinân der-Şerh-i Gülistân:

Bu şerh öncelikle bir mukaddime ile başlar. Kelimelerin sözlük anlamlarını vererek şerhe giriş yapan şârih daha sonra açıklamalarına başlar. Yer yer gramer özelliklerine de vurgu yapmıştır. Ayrıca şerhinde diğer şerhlere de yer verdiğini görmekteyiz (Bursalı, 1990:15; Atâ'î, 1989: C.II 1504).

6. Şem'î Mustafa Efendi, (v.17.yüzyıl) Şerh-i Gülistân:

Şem'î şerh yaparken öncelikle Türkçe çeviriye yönelmiştir. Dilbilgisi konularına yer vermemiştir. Beyit şerhi yaparken bunları mısra mısra ele almış, bir mısranın Türkçe çevirisini verip diğerinin şerhine geçmiştir. Bu yönüyle Sûdî şerhinden teknik yön dolayısıyla daha zayıf kalmıştır ve şârihler tarafından eleştirilmiştir (Yılmaz, 2012:XXXIX).

7. Rüşdî, (v.16yy) Şerh-i Dîbâce-i Gülistân:

Gülistân'ın sadece Dîbâcesi esas alınarak yapılmış bir şerhtir. Rüşdî, eserinin giriş kısmında kendisinden önce şerh yapan Lâmi'î, Şem'î, İbni Seyyid Ali ve Sürûfî'nin şerhlerinden bahseder ve onlara övgüde bulunur (Canpolat, 2006:18). Eserin, Bursa'da "Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesi"nde kayıtlı iki nüshası bulunmaktadır.

8. Pîr Hamdî, (v. 1603) Şerh-i Dîbâce -i Gülistân:

Gülistân'ın dibacesi üzerine yazılmış bir şerhtir. Eserin tek nüshası "Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesi"nde olup sonu eksiktir (Canpolat,2006:18).

9. Safvet, (v.18.yüzyıl) Şerh-i Cedîd-i Dîbâce -i Gülistân:

Süleymaniye Kütüphanesi Serez 2559'da kayıtlıdır. 98 varak olan eser, Safvet isimli bir şârih tarafından yazılmıştır. Bu eserde de yine Gülistân'ın sadece Dîbâcesini esas alınmıştır. Eser incelendiğinde Safvet'in Sûdî şerhinden geniş iktibâslar yaptığı görülecektir. Kelimelerin lügat anlamları, gramer özellikleri şahit beyitlere başvurarak okuyucuya anlatılmaya çalışılmıştır (Yılmaz, 2008, 30-31).

10. Kafi, (v. 1616) Şerh-i Gülistân:

Gülistân'ın tercüme ve şerhleriyle ilgili yapılan çalışmalarda adı geçmemektedir. Ancak varlığından Sûdî'nin "Redd-i Kâfî" şeklinde yazdığı tenkit çalışmasıyla haberdâr olunmuştur. Araştırmalarda 16. yüzyılda yaşamış Hasan Kâfî-i Akhisarî isminde velûd bir müellifin varlığını tespit edilmişse de *Şerh-i Gülistân*'ı ile ilgili bilgiler bulunmamakta yahut henüz tespit edilememiştir (Yılmaz,2008:31).

11. Mahmud Tâî b. Muhammed, (v. 1851) Şerh-i Gülistân:

Bu şârih ve şerhi ile bilgiler çalışmamızın II,III ve IV. bölüm konusudur.

II. Mahmud Tâî bin Muhammed

Bahsi geçen müellifle ilgili bilgiler oldukça sınırlı olmakla birlikte en bariz malumatlara, İsmail Paşa (v.1920)'nin *Hediyetü'l-Ârifîn* ve *Îzâhu'l-Meknûn* adlı eserlerinden ulaşabilmekteyiz. Müellifin tam adı Mahmud Tâî bin Muhammed ibn Âdem bin Abdullah el-Bağdâdî el-Hanefî'dir. Doğum zamanı ve yeri ile ilgili bilgilere ulaşamamıştır. Ancak 19. yüzyılda İstanbul'a sonradan gelip, Ziver Paşa (v.1862)'nin çocuklarına müderrislik yaptığı

İsmail Paşa'nın *Hediyyetü'l-Ârifîn* eserinde belirtilmiştir. Yine bu kaynağa göre ömrünün son zamanlarında Büyükçekmece'de yaşamaya başlamış ve vefatına kadar burada kalmıştır. Vefat yılı 1851'dir. İsminde bulunan "Tâî" kelimesi onun mahlası olup Şeyh Sâ'dî'nin *Gülistân*'na kapsamlı bir şerh yaptığı bilgisine de bu eserde yer verilmiştir (El-Bağdâdî, *Hediyyetü'l-Ârifîn*, 418).

İsmail Paşa bir diğer eseri *Îzâhu'l-Meknûn*'da; *Gülistân*'ı Türkçe olarak büyük bir cilt halinde şerh etti, dedikten sonra "*Evveluhu*" diyerek, eserin hamdelesinin ilk cümlesini de bildirmiştir (El-Bağdâdî, *Îzâhu'l-Meknûn*, 27).

III. Şerh-i Gülistân'ı

Şerh-i Gülistân'ın ne zaman telif edildiği hakkında bir bilgi mevcut değildir. Mahmud Tâî bin Muhammed'in vefatından 13 yıl sonra Kadı Ali b. Mustafa tarafından, 1280(1864)yılında, Çakmaklı köyünde istinsah edilen, ulaşabildiğimiz tek nüshası Milli Kütüphane, 9036 numarada kayıtlıdır. Kaynaklarda da büyük bir cilt şeklinde geçtiği üzere eser, 404 varaktan oluşur; ancak bazı sayfaları ve satırları eksiktir. Eser klasik üslûp üzerine; besmele, hamdele, salvele ve hatime bölümlerinden oluşur. Yazar hamdele ve salveleden sonra kendi acizliğini, Peygambere olan sevgisini ve Allah'ın rahmetine muhtaç olduğunu belirterek kendi ismini zikreder; ancak yazmanın bundan sonraki birkaç sayfası mevcut olmadığı için ilerleyen sayfalarda sebep-i telif'in ya da bir mukaddimenin olup olmadığı bilinmemektedir.⁴

IV. Şârihin Şerh Metodu

Şârihlerin şerh metoduyla ilgili izledikleri yolun nasıl olması gerektiği hususunda ilk ve en kapsamlı bilgiler Ali Nihad Tarlan tarafından 1937 yılında İstanbul'da yayınladığı *Metinler Şerhine Dair* isimli kitapçıkta yer almaktadır. Ona göre edebi metin yazıldığı dönemin görüşlerini ve sanat anlayışını yansıttığından, öncelikli iş, müellifin zihin dünyasına yön veren, dönemin niteliklerinin belirlenmesidir. Bundan sonra yapılması gerekenin ise, karmaşık bir yapıda bulunan edebi metinleri düzenleyip, daha anlaşılır hale getirmektir (Tarlan, 1937:7,8.9).

Şerhe başlamadan önce yapılması gereken bir başka hazırlık da, çalışılacak esere yapılan diğer şerhleri okumaktır (Canpolat, 2006:115). Çalışmamıza konu olan Mahmud Tâî bin Muhammed'in de bu hazırlığı yaptığı görülmektedir. Eserin içinde Fâzıl Sûdî ismiyle geçen Sûdî-i Bosnevî şerhine dair yorumları ve alıntıları bulunmaktadır; "*bu beytde lafz-ı fîl mevcûd olduğı sebebiyle merhûm Fazıl Sûdî, beyt-i evvelde pîlbânî fîlci ma'nâsına haml itmişdir.*" (Tâî, vr.99^a) örneğinde olduğu gibi.

16. yüzyıl şârihlerinden olan Sûdî-i Bosnevî hakkında bilgilere eserlerinden ulaşabilmektedir (Yılmaz, 2012:XLV). Tespit edilen 10 adet eseri bulunmakla birlikte, adını en çok söz ettirdiği üç eseri olmuştur. Bunlar *Şerh-i Dîvân-ı Hâfız*, *Şerh-i Gülistân* ve *Şerh-i Bostân*'dır. Klasik şerh geleneğine uygunluğu açısından, dönemindeki şârihleri gölgede bırakan Sûdî-i Bosnevî, kendinden sonraki şârihlere ışık tutmuş ve onları etkilemiştir. Mahmud Tâî bin Muhammed de kendisinden etkilenen şârihlerden olmuştur.

Mahmud Tâî bin Muhammed'in şerh metodunu 99-149. varaklar çerçevesinde şu maddeler altında incelemek mümkündür:

1. Şârih, öncelikle şerh edeceği metni, şerh metnine dahil eder. Bunu yaparken klasik şerh metodu yöntemlerinden olan birimlere ayırarak, incelemeyi uygun

⁴ Sümeyye Güldenoğlu, "Mahmud Tâî bin Muhammed'in(v.1268/1851) Şerh-i Gülistân'ı", *Akademik Bakış Dergisi*, Cilt/Sayı 71, 2019, s. 194.

görmüştür (Canpolat, 2006:178). Bu birimler tamlama, söz öbekleri manzum kısımlarda beyitler olarak karşımıza çıkar;

“ne-hāhem ki der kıyāmet be-hūn men giriftār āyi”: istemezim ki kıyāmetde benim kanım ile giriftār gelesin ya’ni benim kanım için mu’azzib ve mu’ākib olasın.” (Tâî, vr.99^b)

“kesān der ‘akabeş reftend”: kimseler ya’ni bir kaç kimseler ardınca gittiler ve “bāz āverdend” tutub girü getürdiler.” (Tâî, vr.99^a)

2. Şerh edeceği kısmın gramer tahlilini yapar. Kelime ve harflerin filolojik değerlendirmesine çok ayrıntı sayılamayacak derecede vurgularda bulunur. Ancak bunu dilbilgisi kuralları öğretmek amaçlı değil, şerhin amacı dahilinde anlaşılma oranını artırmak üzere yapar:

“feryih fāniñ fethi ve raniñ sūkūnu ve yaniñ kesriyle ve hāy-ı aşliye ile semīn ya’nī semiz dimekdir” (Tâî, vr.147^a)

“böyle ‘enne ve ‘lem hurūfları müctemī’ olduğu vakitte bāba’dlarında gelen fi’l-i muzārī’de hāşıl olmalarında beynel ‘ulemā ihtilāf var ise de bunda muzārī’ mütekellim vahde olan “es’ay” lafzının ‘adem-i cezmi “ekun” lafzında āmi olan “lem” harfi olduğuna delildir.” (Tâî, vr.134^b)

3. Şârihler şerhlerinde kendi ilmî ve kültürel birikimlerine göre yer yer iktibaslarda bulunurlar. Mahmud Tâî bin Muhammed’in şerhinde de çeşitli ayet ve hadis atıfları vardır:

“ya’nī “men ‘amile şālihan fe li nefsihī ve men esāe fe ‘aleyha”⁵ āyet-i kerīmeniñ maşadağ bunda zāhir oldı ve bu āyet-i şerīfeniñ mazmūn-ı münfi herkes ne ‘amel ederse ya’nī işlerse kendiyedir.” (Tâî, vr.118^b)

“işbu hadīs-i şerīf “itteki şerre men ahsente ileyh”⁶ delil ve şāhiddir ya’nī ihsān eylediğini kimseniñ şerrinden takvā eyle zīrā saña ‘adāvet tarīkini sāirinden ziyāde bilur.” (Tâî, vr.109^b)

4. Eserinde bolca Fāzıl Sūdî ismiyle zikrettiği Sūdî-i Bosnevî’nin şerhine de yer vermiş ve itirazlarda bulunmuştur. Zira şerh geleneğinin bir diğer amacı da kendinden öncekilere eklemelerde, düzenlemelerde ya da itirazlarda bulunmaktır:

“hizmet başını efendisiniñ āstānı üzre ya’nī kapu eşiği üzre tutar hāşılı efendisiniñ hizmetinde olur ve andan ayrılmaz deyu merhūm Fāzıl Sūdî’niñ bu muşrā’a verdiği bu beyānda olan hāşılı verdiği ma’nāniñ hāşılı değil zīrā verdiği ma’nāda hizmetkāriniñ başı var iken i’tibār eylemeyub hizmetiniñ başı yoğ iken baş i’tibār eylediğinden ma’nāyı mezkūr bātıldır.” (Tâî, vr.105^a)

5. Şârihlerin şerhlerini zenginleştirme yöntemlerinden biri de şerhi yapılacak kısmın anlamlarını çeşitli kullanımlarla genişletmektir.

“şüdd-i zāhir **bundan murād** neylik tuğyānıdır.” (Tâî, vr.122^a)

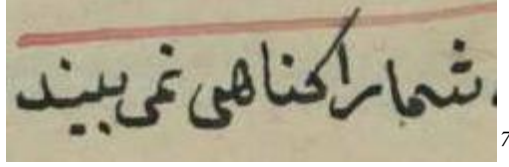
“ān hāk-ı mürde bāz koned ne-şināsed tüvānger ez dervīş” ya’nī Allāh hākıçün meyyit ya’nī ölü içinde medfūn olduğu ol toprağı kazabilürse yā açılursa fakīrden zengin tanılmaz ya’nī birbirinden fark olunmaz.” (Tâî, vr.111^a)

⁵ “Kim salih bir amel işlerse, kendi lehine işlemiş olur. Kim de kötülük yaparsa, kendi aleyhine yapmış olur. Sonra Rabbinize döndürüleceksiniz.” Casiye 45/15.

⁶ “İyilik ettiğin kişinin şerrinden sakın.” el-‘Aclūnî, İsmail b. Muhammed, Keşfü’l-Hafā ve Müzili’l-İlbās, I, Beyrut 1985, s.44.

“kāvāt ve necāsete düşen turunc bir daği padişahıñ elini görmez ya'nı padişahıñ eline lāyık degildir **hāşılı** bi-hāsta düşen turunc padişaha lāyık ve münāsib olmadığı gibi sıyahıñ taşarruf iyledığı cāriye daği padişahıñ lāyık ve münāsib degil.” (Tâî, vr. 126^a)

6. Ayrıca müellif, eserde şerh edeceği kısmın üzerini kırmızı mürekkeple çizerek kaybolmasını engellemiştir:

Genel hatlarıyla Mahmud Tâî bin Muhammed'in şerhinde tuttuğu yol bu şekildedir. Klasik şerh geleneği çerçevesinde yazılmış olup Sûdî-i Bosnevî etkisini biz okuyuculara hissettirmekle kalmamış, göstermiştir.

Sebeb-i Telif

Şârihe ve hatta eserin telifine dair bilgilerinin mevcudiyet yoksunluğu ve kısıtlılığı nedeniyle bu başlık altında çalışmamızın çerçevesini çizilen 99-149. varaklar arası dahilinde edindiğimiz bilgiler ışığında, Mahmud Tâî bin Muhammed'in bu eseri şerh etmesinin nedeni sahip olduğu dini, ideolojik, kültürel görüşlerini yansıtmak istemesidir diyebiliriz. Bundandır ki Sûdî-i Bosnevî'ye dair şerh konularında karşı çıktığını belirtmiştir. Yine aynı şekilde ayet ve hadis iktibasları da bu görüşümüzü destekler niteliktedir.

SONUÇ

Klasik Türk edebiyatında şerh geleneğinin yeri yadsınamayacak derecede büyüktür. 13.yüzyılda başlayan şerh çalışmaları yüzyıllar boyunca hız kesmeden süregelmiştir. Arap ve fars edebiyatından seçme eserler gerek ilmî çalışma, gerek halkın anlayışına sunma, gerek yorum ve eleştirilerde bulunma amacıyla Türk edebiyatına kazandırılmıştır. Fars edebiyatında şerhi yapılan eserler arasında en çok rağbet gören, basit ve anlaşılır olduğu halde derin anlamları da ihtiva eden, öğütleyici güzel ahlak vurgusunu tatlı ve çekici bir üslupla anlatan Sa'dî-i Şirâzî'nin *Gülistân*'ı olmuştur.

Çalışmamızda Türk edebiyatında *Gülistân* adlı esere yapılan 11 adet şerh derlenmiş ve kısaca bilgileri verilmiştir. Ayrıca varlığından sadece İsmail Paşa'nın *Hediyetü'l-Ârifin* ve *İzâhu'l-Meknûn* adlı eserlerinden haberdar olduğumuz Mahmud Tâî bin Muhammed'in hayatına dair kısıtlı da olsa ulaşılabilen bilgiler aktarılmıştır.

Yine bu çalışmamızda 19.yüzyılda yaşamış, İstanbul'a sonradan gelmiş, müderrislik yapmış ve ömrünü burada tamamlamış olan şârihin, *Şerh-i Gülistân*'ı hakkında da bilgiler müstakil bir başlık altında toplanmıştır. Eserin 99-149. varaklar çerçevesinde incelenmesinin sonucunda sebeb-i telif ile ilgili bir bilgi bulunmamakla birlikte şerh metninden anlaşılacağı üzere, Mahmud Tâî bin Muhammed'in yüzyıllar boyunca şerhleri yapılmış olan bu esere dair söylenecek sözü olması sebeb-i telifine cevap niteliğindedir. *Gülistân*'ı şerh ederken eklediği ideolojik görüşleri, dinî-şerh iktibasları, Türk edebiyatındaki *Gülistân* şerhleri arasında adından en çok bahsettiren ve birçok çalışmaya yön veren, reddiyeleri yapılan Sûdî-i Bosnevî'nin *Şerh-i Gülistân*'ına kendi şerhinde sıkça yer vermesi de sebeb-i telifini açıklar mahiyettedir.

⁷ “Sizin günahınızı bilmem.” (Tâî, vr. 103^a)

Yaptığımız bu çalışmadan, Mahmud Tâî bin Muhammed'in eserini telif ederken kullandığı şerh metodunun, klasik şerh metodu olduğu sonucuna ulaşmak mümkündür. 99-149. varaklara yaptığımız incelemeler, şerh edilecek metnin, şerhin içinde birimlere ayrılarak verilmesi bu tespiti delildir. Ayrıca şârihin şerhinde gramer vurgusunu da görmek mümkündür. Eserinde Fâzıl Sûdî ismiyle bahsettiği Sûdî-i Bosnevî kadar gramer bilgisine girmese de kelimelerin anlamının tam verilmesi için, gerektiği yerlerde dilbilgisine değinmiştir.

Sonuç olarak şârihin, karmaşıklıktan uzak, halkın anlayabileceği tarzda, *Gülistân* çerçevesinden kopmadan bir şerh ortaya koyduğu görülmektedir.

Her eserin yazıldığı dönemin özelliklerini bildirdiği, o dönemin şartlarının müellifin zihin dünyasını, edebî kalemını etkilediği göz önünde bulundurulursa, 19.yüzyılda yazılan bu şerh sayesinde şerh geleneğinin değişim ve gelişim basamaklarını görmek açısından Mahmud Tâî bin Muhammed'in *Şerh-i Gülistân*'ı önemli bir konumdadır.

KAYNAKÇA

- 'ACLUNÎ, İsmail b. Muhammed, (1985). *Keşfü'l-Hafâ ve Müzîlü'l-İlbâs*, c.I, Beyrut
- ATÂ'Î, N. (1989). *Hadâ'iku'l-hakâyık fiTekmüeti's-şakâyık, Şakaik-ı Nu'maniye ve Zeyilleri*, (Hzr. Abdülkadir Özcan), C. II - III, Çağrı Yayınları: 50, Tıpkı Basımlar: 3/2-3, İstanbul.
- AYYILDIZ, E. (2003). Makâme, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c.27, 417-419
- BURSALI, M.T. (1990). *Osmanlılar Zamanında Yetişen Kırım Mü'ellifleri*, (Hzr.: Mehmet Sarı), Kültür Bakanlığı Yayınları: 1155, Kaynak Eserler Dizisi: 41, Ankara
- CANPOLAT, H. (2000). *Lâmi'î Çelebi'nin Şerh-i Dîbâce-i Gülistân'ı*. Yüksek Lisans Tezi. Ege Üniversitesi. İzmir.
- CANPOLAT, H. (2006). *Sa'dî'nin Gülistân Önsözüne Yapılan Türkçe Şerhlerin Karşılaştırmalı İncelenmesi*. Doktora Tezi. Ege Üniversitesi. İzmir.
- ÇELEBİOĞLU, Â. (1994). *Kanûnî Sultân Süleyman Devri Türk Edebiyatı*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları: 2540, Bilim ve Kültür Eserleri Dizisi: 657, Araştırma - İnceleme Dizisi: 38, İstanbul.
- ÇİÇEKLER, M. (2008). Sa'dî Şirâzî. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c.35,405-407.
- DURU, R. (2007). *Modern Metin Çözümleme Teknikleri Bakımından Şerh Geleneği Ve İsmail Hakkı Bursevî*. Doktora Tezi. Ege Üniversitesi. İzmir.
- EL-BAĞDÂDÎ, İ. P. *Hediyyetü'l-Ârifîn*. 2.cilt. Dâr-u İhyâ'u't-Terâsi'l-Arabî, Beyrut.
- EL-BAĞDÂDÎ, İ. P. *Îzâhu'l-Meknûn*. 2.cilt. Dâr-u İhyâ'u't-Terâsi'l-Arabî, Beyrut.
- GÜLDENOĞLU, S. (2019). MAHMUD TÂÎ BİN MUHAMMED'İN(v.1268/1851) ŞERH-İ GÜLİSTÂN'I. Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi, (71), 191-203.
- İLAYDIN, H. (2001). *İskenderiyye, Gülistan*, MEB Yayınları: 2119, Bilim ve Kültür Eserleri Dizisi:430, İslâm Klasikleri: 4, İstanbul
- KANAR, M. (2002). *Gülistân*. Şule Yayınları, İstanbul.

MAHMUD Tâî bin Muhammed el-Bağdâdî el- Hanefî. *Şerh-i Gülistân*. Milli Kütüphane. nr.9036.

REHBER, H. H.(1997). *Gülistân'ı Sa'dî*. İntişârât-ı Safâ Alişâh, Tahran.

SADRU'L-HUFFÂZ, S. M.(1385). Avâmil-i Terbiyyet Der-Bâbhâ-yi Heftom u Heştom-i Gülistân-i Sa'dî. *Mecelle-i Dânişkede-i Edebiyyât u Ulûm-i İnsânî Dânişgâh-i Tehrân*, (177), 153-172.

SAFÂ, Z. (1371). *Tarih-i Edebiyat Der-İran*, c.5/1, Tahran.

SÂMÎ, A. (1346). Şinâsâ-yı Sa'dî der-Avrupa. *Hüner u Merdom*, (61),2-5.

TARLAN, A.N. (1937). *Metinler Şerhine Dair*. Suhulet Basımevi, İstanbul.

YAZAR, S. (2011). *Anadolu Sahası Klasik Türk Edebiyatında Tercüme Ve Şerh Geleneği*. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi. İstanbul.

YAZICI, T. (1996). Gülistân. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 14, 240- 241.

YILMAZ, F. B. (2001). *Za'îfî'nin Manzum Gülistân Tercümesi: Kitâb-ı Nigâristân-ı Şehristân-ı Dırahtistân-ı Sebzistân*. (II.cilt), Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.

YILMAZ, O. (2008). *16. Yüzyıl Şârihlerinden Sûdî-i Bosnevî Ve Şerh-i Gülistân'ı* Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi. İstanbul.

YILMAZ, O. (2012). *16. Yüzyıl Şârihlerinden Sûdî-i Bosnevî Ve Şerh-i Gülistân'ı* Çamlıca Basım Yayın, İstanbul.